

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας*

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΡ. ΖΑΧΟΥΜΙΟΥ ΚΑΙ ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΙΕΒΤΙΤΣ**

Δύσκολα θὰ μπορέσω νὰ ἐκφράσω λόγο ἀντάξιο γιὰ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴ σημασία τοῦ πατρὸς Γεώργιου Φλωρόφσκυ, τοῦ «οἰκουμενικοῦ πρωτοπρεσβυτέρου», ὅπως τὸν ἀποκάλεσε κάποτε ὁ μαθητὴς του ἐπίσκοπος Δανιήλ (Κροστίτς). Ὡστόσο, μὲ μεγάλη ἀγάπη καὶ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν π. Γεώργιο πάντοτε θυμᾶμαι ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν μεγάλο πατέρα, λειτουργὸ καὶ θεολόγο, συλλειτουργήσα ὡς ἱερομόναχος κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία στὸν βυζαντινὸ ναὸ τοῦ θ' αἰῶνος, στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου στὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 10^ο αἰῶνα ἔγινε γνωστὸς ὡς «ρωσικὴ ἐκκλησία». Κατόπιν, μὲ τὴν πρόνοια καὶ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, εἶχα τὴν τιμὴ νὰ τὸν διαδεχθῶ γιὰ τρία χρόνια (1970-1972) στὸ Ὁρθόδοξο Θεολογικὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Ἁγίου Σεργίου στὸ Παρίσι στὴν ἔδρα τῆς Πατρολογίας, μαζὶ μὲ τὸν π. Ἄνδρέα Φυρίλλα. Πρὶν, ὅμως, τὸν συναντήσω καὶ τὸν γνωρίσω προσωπικά, ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς ἔκανε λόγο συγχρᾶ γιὰ τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ, μὲ τὸν ὁποῖον πέρασαν μαζὶ τὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς στὴ Σερβία, ὅπου συναντιόντουσαν καὶ συζητοῦσαν. Τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ ὁ π. Ἰουστίνος ὀνόμαζε «εἰκόνα στὸ εἰκονοστάσι τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας τῶν νεωτέρων χρόνων».

Οἱ ὀργανωτὲς τοῦ παρόντος συνεδρίου μοῦ ζήτησαν νὰ μιλήσω μὲ θέμα «Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας». Πρόκειται γιὰ ἓνα δύσκολο θέμα καὶ θὰ προσπαθήσω νὰ μιλήσω ὅσο πιὸ ἀντικειμενικά μπορῶ μὲ

* Τὸ παρὸν κείμενο ἀποτελεῖ εἰσήγηση στὸ Διεθνὲς Συνέδριο «Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ καὶ ἡ ἀνανέωση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὸν 20^ο αἰῶνα», τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στὸ Παρίσι στις 27-29 Νοεμβρίου 2009. Ἡ μετάφραση ἀπὸ τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο ἔγινε ἀπὸ τὴν Dragica Tadic, ἐνῶ ἡ γλωσσικὴ καὶ βιβλιογραφικὴ ἐπιμέλεια τοῦ κειμένου ἔγινε ἀπὸ τοὺς Σταῦρο Γιαγκάζογλου καὶ Νικόλαο Ἀσπρούλη.

** Ὁ Ἐπίσκοπος πρ. Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης Ἀθανάσιος Γιέβτιτς εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Βελιγραδίου.

πλήρη σεβασμὸς πρὸς τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ, ἀλλὰ καὶ μὲ μία κριτική προσέγγιση πρὸς τὴ θέση ποὺ διατύπωσε στὸ ὁμώνυμο ἄρθρο του. Ἦδη προηγήθηκαν (στὶς προηγούμενες συνεδρίες) ὀρισμένες εἰσηγήσεις γιὰ τὴν ἐκκλησιολογία τοῦ π. Φλωρόφσκυ, ἡ ὁποία τυγχάνει νὰ εἶναι πλούσια καὶ πολυδιάστατη. Τὸ ἄρθρο του «О границах Церкви (Τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας)»¹, κατὰ τὴ γνώμη μου ἀποτελεῖ μία πρῶτη φάση στὴ θεολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ. Γράφτηκε στὸ Παρίσι τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σεργίου τὸ 1933. Δημοσιεύθηκε στὰ ἀγγλικά, κατόπιν στὰ ρωσικά, καὶ ἀκόμη στὰ γαλλικά, καὶ στὰ σερβικά. Ὑπάρχει μετάφραση καὶ στὰ ἑλληνικά². Τὸ ἄρθρο τοῦ π. Φλωρόφσκυ χωρὶς καμία ἀμφιβολία εἶναι γραμμένο στὸ πλαίσιο τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, ἀποτελεῖ κορυφαῖο ζήτημα καὶ γιὰ τὴ δική του ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ δική μας ἐποχὴ. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἐπισημαίνει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας παραπέμποντας σὲ δικό του ἄρθρο, τὸ «христианского воссоединения» («Ἡ ἐπανένωση τῶν χριστιανῶν»), ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ ἓνα συλλογικὸ τόμο τὸ 1933 στὸ Παρίσι, ὅπως καὶ σὲ ἓνα παλαιότερο ἄρθρο του, τὸ «Проблематика христианского воссоединения» («Ἡ προβληματικὴ τῆς ἐπανενώσεως τῶν χριστιανῶν») ³.

1. «О границах Церкви», *Путь* 44 (July-September 1934) σσ. 15-26, καὶ σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., «Τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας», *Τὸ Σῶμα τοῦ Ζώντος Χριστοῦ (Μία ὀρθόδοξος ἐρμηνεία τῆς Ἐκκλησίας)*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 127-148.

2. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀγαπητοῦ Michel Stavrou, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσω καὶ ἄλλα ἄρθρα πάνω σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ π. Φλωρόφσκυ. Πρόκειται γιὰ τὰ ἐξῆς: FAMEREE JOSEPH, «Les limites de l'Église: l'apport de Georges Florovsky au dialogue catholique-orthodoxe», *Revue théologique de Louvain*, 34/ 2 (2003), σσ. 137-154. MARENGO MARCO, *I confine della Chiesa nel pensiero di Georges Florovsky*, Tesi di Dottorato, (Firenze 2006). Γι' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι σημαντικὲς καὶ δύο μελέτες τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη (Ζηζιούλα), μία ἀφιερωμένη στὸν π. Φλωρόφσκυ («Πατὴρ Γεώργιος Φλωρόφσκυ: ὁ οἰκουμενικὸς δάσκαλος», *Σύναξη* 64 /1997, σσ. 13-26, (βλ. καὶ στὸ παρὸν τεῦχος τῆς *Θεολογίας*, σσ. 31-48) καὶ ἡ ἄλλη πάνω στὸ θέμα τῶν ὁρίων («Orthodox Ecclesiology and the Ecumenical Movement» *Sourozh* 21/1985, σσ. 16-27. Πρόκειται γιὰ διάλεξη ποὺ δόθηκε στὶς 13-02-1985, στὸ Ladbroke Grove, London.

3. Βλ. «Проблематика христианского воссоединения», *Путь* 37 (February, 1934-supplement), σσ. 1-15, [ΣτΜ καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ παρὸν ἀφιέρωμα τῆς *Θεολογίας*, σσ. 119-136]. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἔργα τοῦ π. Φλωρόφσκυ εἶναι γνωστὴ. Βλ. *The Heritage of the Early Church. Essays in Honor of the V.Rev. G.V. Florovsky*, ed. D. Neiman – M. Schatkin (OCA 195) (Roma, 1973), σσ. 437-451. Στὶς σσ. 421-454 βρίσκεται τὸ ἄρθρο τοῦ CHAMBERAS P.A., «Some aspects of the Ecclesiology of F.G.V. Florovsky». Γνωστὲς εἶναι καὶ οἱ μελέτες τοῦ G. H. WILLIAMS γιὰ τὸν π. Φλωρόφσκυ «Georges Vasilievich Florovsky: His American Career (1948-

Δέν θά προχωρήσουμε σέ ἕξαντλητική ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου τοῦ π. Φλωρόφσκυ. Στό κείμενο αὐτό ὁ συγγραφέας ἀναφέρει μὲ συντομία τὰ ἀποστολικά καὶ πατερικά δεδομένα γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, δίνοντας ἰδιαιτέρη ἔμφαση στὸν ἅγιο Κυπριανὸ Καρθαγένης. Ἐκθέτει ἀλλὰ καὶ ἀσκεῖ κριτική στὶς θέσεις τοῦ Κυπριανοῦ, μεταβαίνοντας ἐν συνεχείᾳ στὸν ἱερό Αὐγουστίνο καὶ στὴν πρακτική τῆς Ἐκκλησίας σχετικὰ μὲ τὴν εἰσδοχή τῶν αἰρετικῶν. Ἀκολουθῶς, ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται καὶ σὲ νεώτερους ρώσους θεολόγους. Ἔτσι, γίνεται λόγος ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ἀντώνιο (Κραποβίτσκυ) καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰλαρίωνα (Τροϊτσκι), οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι τὰ χαρισματικά καὶ τὰ κανονικά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας συμπίπτουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀναφέρεται στὸν Χομακῶφ καὶ στὸν μητροπολίτη Μόσχας Φιλάρετο (Δρόσδωφ), οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι τὰ χαρισματικά καὶ τὰ κανονικά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας δὲν συμπίπτουν. Θυμᾶμαι καὶ τὸν π. Ἰουστίνο Πόποβιτς, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι εἶναι πιὸ σωστὴ καὶ θεολογικὰ πιὸ ὀρθόδοξη ἡ θέση τοῦ Μητροπολίτη Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰλαρίωνα, ὅτι, δηλαδή, τὰ χαρισματικά καὶ τὰ κανονικά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας συμπίπτουν.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὴν ἴδια χρονιά, τὸ 1933, δημοσιεύτηκε καὶ ἓνα ἄρθρο τοῦ τότε ἐπισκόπου καὶ μετέπειτα πατριάρχη Ρωσίας Σεργίου (Στραγκορόδσκυ), τὸ ὁποῖο ὁ π. Φλωρόφσκυ μᾶλλον δὲν πρόλαβε νὰ τὸ λάβει ὑπ' ὄψιν του. Οἱ δύο αὐτοὶ θεολόγοι, ἂν καὶ ἔγραφαν ἀνεξάρτητα ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἐπαναλαμβάνουν σχεδὸν κυριολεκτικὰ τὶς ἴδιες ἀπόψεις, μὲ συνέπεια νὰ συμπίπτουν οἱ γνώμες τους γιὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας θεολό-

1965)» *The Greek Orthodox Theological Review*, Vol. XI, No. 1, (Summer, 1965) [καὶ σὲ ἑλληνική μετάφραση WILLIAMS G. H., π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, *Εἰσαγωγή στὴ σκέψη τοῦ* μτφρ. Θ. Ν. Παπαθανασίου, ἐκδ. Παρουσία, Ἀθήνα 1989] καὶ ὁ συλλογικὸς τόμος τοῦ BLANE A., (ed). *Russian Intellectual an Orthodox Churchmen*, (SVS Press, Crestwood: NY 1993) μὲ πληρέστερη παράθεση τῆς ἐργογραφίας τοῦ Φλωρόφσκυ (Σὲ ἑλληνική μετάφραση ἔχει δημοσιευτεῖ τὸ πρῶτο (βιογραφικὸ) ἀπὸ τὰ τρία μέρη τοῦ συλλογικοῦ αὐτοῦ τόμου μὲ τὸν τίτλο Α. BLANE, π. Γεώργιος Φλωρόφσκι, ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἑνὸς μεγάλου θεολόγου, μτφρ. Ἑλένη Ταμαρέση – Παπαθανασίου, ἐκδ. Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα 2010). Ἐδῶ θά μνημονεύσουμε καὶ τὸ ἀρκετὰ ἐπικριτικὸ ἄρθρο τοῦ καθηγητῆ Н.К. ГАВРИУШИН, “Трансцендентальная эклесиология прот. Г.Б. Флоровский”, *Русское бослобце. Очерки и армремы*, Нижний Новгород 2005, σσ. 275-311, ἂν καὶ αὐτὸ τὸ κείμενο φαίνεται νὰ εἶναι προκατειλημμένο καὶ δὲν παρουσιάζει τὴν ἀληθινὴ εἰκόνα τῆς ρωσικῆς θεολογίας, ὅπως καὶ τὴν ἀποδοχή τοῦ π. Φλωρόφσκυ στὴ σημερινὴ Ρωσία, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν πανορθόδοξη καὶ παγχωριστιανικὴ ἀποδοχή τῆς «νεοπατερικῆς σύνθεσης» τοῦ π. Γεωργίου.

γους, ὁ π. Φλωρόφσκυ μνημονεύει μόνο τοὺς Ἀνδρουῦτσο καὶ Δυοβουνιώτη, ἀρκετὰ παλαιούς καὶ συντηρητικούς θεολόγους, καὶ μάλιστα τοὺς ἀναφέρει στὸ πλαίσιο τοῦ σχολίου του γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας. Ὁφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι καὶ τὸ συγκεκριμένο σχόλιό του εἶναι ἀρκετὰ ἀδύναμο. Ὁ π. Φλωρόφσκυ δὲν προβαίνει σὲ ἀνάλυση τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τὴν ἴδια περίπου περίοδο γράφει κάποια ἀπὸ τὰ μεγάλα καὶ γνωστὰ πατρολογικὰ ἔργα του, ὅπως «Οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες τοῦ δ' αἰῶνα»⁴ καὶ «Οἱ βυζαντινοὶ Πατέρες τῶν στ' -η' αἰώνων»⁵.

Στὸ ἄρθρο τοῦ ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ δὲν ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τὴν ἀνάλυση ἐκείνου πού ὀνομάζει καὶ τὸ ὁποῖο, πράγματι, εἶναι ἡ πράξη τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν εἴσοδο τῶν αἰρετικῶν, ἀλλὰ καὶ πῶς διαμορφώθηκε αὐτὴ ἡ πράξη. Τοῦτο, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀποτελεῖ σημαντικὴ ἔλλειψη τοῦ συγκεκριμένου ἄρθρου, διότι στὴν πράξη τῆς Ἐκκλησίας φανερώνονται ἡ πίστη καὶ ἡ θεολογία τῆς, καὶ πρέπει νὰ λαμβάνεται σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν ὅταν κάνουμε λόγο γιὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας.

Πρόσφατα, στὴ Νέα Ὁρθόδοξη Ἐγκυκλοπαίδεια (πού ἐκδίδει τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Πατριάρχου), ὁ καθηγητὴς Ζάιτσεφ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴ Μόσχα, στὸν ἰβ' τόμο, ἔχει γράψει μία ἀρκετὰ ἐκτενῆ ἐνότητα γιὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ἀναφέρει γνῶμες πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συγχρόνων Ρώσων θεολόγων, ἐνῶ στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ λήμματος ἀναφέρει μὲ συντομία τίς «Βασικὲς ἀρχές τῆς στάσης τῆς Ρώσικης Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἑτερόδοξους» («Основные принципы отношения Русской Церкви к инославия»). Πρόκειται γιὰ ἐπίσημο κείμενο πού ἐκδόθηκε πρόσφατα, τὸ 2000, στὴ Μόσχα, ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ζάιτσεφ μὲ ἕναν ἐνδιαφέροντα τρόπο συνοψίζει τίς θέσεις τῆς Συνόδου, οἱ ὁποῖες ἐκφράζονται στὸ ἐπίσημο αὐτὸ κείμενο. Χωρὶς νὰ ἀναφερθοῦμε ἐκτενῶς στὶς θέσεις του, θὰ σημειώσουμε μόνο ὅτι σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει τίς ἀπόψεις τοῦ π. Φλωρόφσκυ. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου του, ὁ καθηγητὴς Ζάιτσεφ καταλήγει σὲ παρόμοιο συμπέρασμα μὲ ἐκεῖνο τοῦ π. Φλωρόφσκυ, ὅτι δηλαδὴ τὰ κανονικὰ καὶ τὰ χαρισματικὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας δὲν συμπίπτουν καὶ προσθέτει: «Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ στάση πού διατυπώνεται στὸ κείμενο Ἐκκλησίας

4. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., *Οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες τοῦ δ' αἰῶνα*, μτφρ. Π. Πάλλη, ἐκδ. Π. Πουρναροῦ, Θεσσαλονίκη 2006.

5. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., *Οἱ βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ στ' -η' αἰώνων*, μτφρ. Π. Πάλλη, ἐκδ. Π. Πουρναροῦ, Θεσσαλονίκη 1993.

ἀρχές τῆς στάσης τῆς Ρώσικης Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, φαίνεται περισσότερο δικαιολογημένη ἀπὸ ἐκκλησιαστικὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ πλευρὰ ἢ θέση πού εἶχαν ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος, ὁ Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ π. Φλωρόφσκυ. Ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἄλλες θέσεις, [τὶς ὁποῖες χαρακτηρίζει ὡς «ἄκαμπτη ἀκρίβεια» (ἐννοώντας πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸν ἅγιο Κυπριανό)], παρ' ὅλο πού οἱ θέσεις αὐτὲς θεμελιώνονται σὲ ὀρθὲς θεολογικὲς βάσεις, ἀπαιτοῦν, ὅμως, πολὺ πιὸ συγκεκριμένο προσδιορισμό». Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Ζάιτσεφ ταυτίζει τὴν θέση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μὲ ἐκείνη τοῦ Φλωρόφσκυ καὶ ἐκθέτει περίπου τὶς ἴδιες θέσεις.

Πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε, ὅμως, ὅτι μετὰ ἀπὸ πολλὰς ἀναγνώσεις τοῦ ἄρθρου τοῦ π. Φλωρόφσκυ, ἔχουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενο πού γράφτηκε σὲ νεαρὴ ἡλικία, ὅταν ἦταν ἱερέας μόλις ἑνὸς ἔτους καὶ ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ὀλοκληρωμένη διατύπωση τῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψης του. Ὁ Φλωρόφσκυ ἐκθέτει τὴν θέση τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα μεταβαίνει σ' ἐκείνη τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου καὶ ἀποδέχεται τὶς ἐκκλησιολογικὲς ἀπόψεις του, ὄχι ὅμως ἀρκετὰ κριτικά. Εἰδικότερα, φαίνεται ὅτι υἱοθετεῖ τὶς περὶ *ex opere operato* καὶ *ex opere operantis* ἀντιλήψεις του, προτείνοντας στοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν γνώμη τοῦ Αὐγουστίνου ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι, δηλαδή, τὰ χαρισματικὰ καὶ τὰ κανονικὰ σύνορά της δὲν συμπίπτουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἀνάλυση τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ πού γίνεται ἀπὸ τὸν π. Φλωρόφσκυ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, μονομερής⁶. Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, παράλληλα μὲ τὰ κείμενα τοῦ Κυπριανοῦ, δὲν ἐξέτασε μία πολὺ σημαντικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἁγ. Φιρμιλιανοῦ Καισαρείας (230-268), προκατόχου τοῦ ἁγ. Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας. Αὐτοὶ οἱ δύο Πατέρες, καὶ οἱ δύο σύγχρονοι τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, δὲν δέχονται τὴ γνώμη τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ πάπα Ρώμης Στεφάνου,

6. Μία ἀνάλυση τῶν ἐκκλησιολογικῶν θέσεων τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, πρὶν ἀπὸ τὸν π. Γεώργιο, εἶχε ἐκθέσει ὁ Β.Α. Τρόιτσκι (κατόπιν ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος Ἰλαρίων, Ὁμολογητὴς τοῦ Χριστοῦ, +1929) στὴν μεταπτυχιακὴ του ἐργασία: *Очерк из учения о Церквци, Сергиенв Посад 1912* (ἐπανεκδόθηκε στὸ Твореня, τ. 1, Москва 2004, σσ. 253-308). Ἐπίσης, ὁ τότε λαϊκὸς Ἰω. Ζηζιούλας (νῦν Μητροπολίτης Περγάμου) στὴ διδακτορικὴ του διατριβὴ *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Ἐὐχαριστία καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1990², σσ. 121-134, ἀναφέρει τὸν ἁγ. Κυπριανό. Σύντομα, πρόκειται νὰ δημοσιευθεῖ μία δική μας μελέτη γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ περὶ τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς θέσεώς του περὶ τῶν κανονικῶν καὶ χαρισματικῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ταυτίζει.

ἐνῶ ἀναμφίβολα κάνουν λόγο γιὰ σύμπτωση μεταξύ τῶν χαρισματικῶν καὶ τῶν κανονικῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρουν αὐτὲς τὶς διατυπώσεις.

Ὅταν ὁ Φλωρόφσκυ ἐξετάζει τὰ κείμενα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ εἰδικὰ τοῦ Μητροπολίτη Ἀντώνιου Χραποβίτσκυ (ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶπαμε, ταυτίζει τὰ κανονικά μὲ τὰ χαρισματικά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας), ὁρισμένες φορὲς ἔχουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐμφανίζεται νὰ εἶναι κάπως ὑπερβολικός. Τὸ ἴδιο φαινόμενο παρουσιάζεται καὶ ὅταν μιλάει γιὰ τὴν πράξη τῆς Ἐκκλησίας σχετικὰ μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῶν αἰρετικῶν. Σημειώνει π.χ. ὁ νέος τότε θεολόγος καὶ ἱερέας, Γεώργιος Φλωρόφσκυ: «Ποῖος ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὴν Ἐκκλησία νὰ δέχεται τοὺς αἰρετικούς μὲ τὸν τρόπο πού τοὺς ἀποδέχεται;», ἐννοώντας ἐδῶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, ἀντὶ τῆς ἀκριβείας πού ὑποστήριξε ὁ Κυπριανός, ὅτι, δηλαδή, ἡ πράξη τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑποχρεώνει ὅλους τοὺς αἰρετικούς νὰ ἀναβαπτιστοῦν, ὅπως ζητοῦσε ὁ ἅγιος Κυπριανός. Σὲ μία τέτοια ἐρώτηση τολμοῦμε νὰ ἀντιπαραβάλλουμε τὴν ἐξῆς ἀντερώτηση: Ποῖος ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὸν π. Φλωρόφσκυ νὰ θέτει τέτοια ἐρωτήματα στὴν Ἐκκλησία; Ἡ μὲ ἄλλα λόγια, νὰ στρέψουμε τὴν ἐρώτησή του στὸν Μέγα Βασίλειο, τὸν μεγάλο ἱεράρχη, θεολόγο καὶ κανονολόγο τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ὁποῖου τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς οἰκονομίας στὴν ἀποδοχὴ τῶν αἰρετικῶν, ἐφαρμόζει ἀκριβῶς καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Αὐτὴ ἡ στάση του περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας δὲν σημαίνει καὶ τὴν παραδοχὴ τῆς «Ἐκκλησίας ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς Ἐκκλησίας» (ἡ φράση ἀνήκει στὸν π. Φλωρόφσκυ), διότι ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πράξη τῆς εἰσδοχῆς τῶν αἰρετικῶν στὴν Ἐκκλησία σὲ τρία διαφορετικὰ στάδια ἢ μὲ τρεῖς διαφορετικούς τρόπους, ἐκφράστηκε ἀκριβῶς στὴν κανονικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιο Ἰκονίου (Ἐπιστολὴ 188), ὅπου φαίνεται ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπ' ὅ,τι νομίζει ὁ π. Φλωρόφσκυ. Ὁ Φλωρόφσκυ συμπεραίνει ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἓνα παιδαγωγικὸ – ποιμαντικὸ μέσο, ἀφορᾶ δηλαδή ἀπλῶς στὴν φιλανθρωπία. Ὡς νὰ εἶναι ἡ φιλανθρωπία κάτι τυχαῖο, μία ἀσήμαντη λεπτομέρεια! Ὅμως, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο καὶ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας γίνεται ἀντιληπτὴ καὶ πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται ὡς ἐκδήλωση καὶ φανέρωση τῆς Θείας οἰκονομίας τῆς σωτηρίας, ὡς ἔκφραση τῆς Θείας φιλανθρωπίας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια, ὄχι μόνο λέξη, ἀλλὰ καὶ πραγματικότητα, μὲ βαθὺ θεολογικὸ καὶ ἐκκλησιολογικὸ περιεχόμενο καὶ ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὴν *dispensatio*, ὅπως μεταφράζεται ἀπὸ τὸν Ἰερώνυμο στὰ λατινικά καὶ σὲ ἄλλες δυτικῆς γλῶσσες. *Οἰκονομία* εἶναι ἡ *Θεία οἰκονομία*. Οἱ με-

γάλοι Πατέρες, όπως ο Χρυσόστομος ή ο Εὐλόγιος Ἀλεξανδρείας (στ' αἰ.) και πολλοὶ ἄλλοι, κάνουν λεπτομερῶς λόγο για τὸ τί εἶναι ἡ Θεία Οἰκονομία⁷. Αὐτὴ ἡ οἰκονομία πρῶτα ἀπ' ὅλα σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς ἐνανθρώπησε *συγκαταβαίνων* πρὸς ἐμᾶς, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψει τὴν Θεότητά του και τὸ θρόνο του. Ὁ Χριστὸς μὲ τὴν ἐνσάρκωση και τὴν ἐνανθρώπηση «ἐκένωσε ἑαυτόν» (Φίλ. 2, 8), και ἡ κένωσις αὐτὴ τῆς Θείας ἀγάπης ταυτίζεται μὲ τὴν οἰκονομία – Θεία οἰκονομία τῆς χάριτος, τὸ ἔργο τῆς *φιλανθρωπίας* τῆς Ἁγίας Τριάδος⁸.

Τὸ ἄρθρο τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ τὸ ὑποτιμοῦμε, τὸ ὀνομάζουμε «πρωτόπειρο», παρ' ὅλο πὸν δὲν ἦταν ἀκριβῶς πρωτοποριακὸ και πρωτότυπο, διότι αὐτὸν τὸν δρόμο εἶχαν ἤδη ἀκολουθήσει ὁ Χομιάκωφ και ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος, ἐνῶ ὁ Φλωρόφσκυ στηρίζεται και παραπέμπει σὲ αὐτούς. Ἀλλὰ θὰ μνημονεύσουμε δύο οὐσιαστικὰ στοιχεῖα ἢ θὰ λέγαμε «γεγονότα» (ὁ π. Φλωρόφσκυ ἐπισημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ἡ θεολογία τῶν Πατέρων, ὅπως τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, εἶναι «θεολογία γεγονότων») δύο δεδομένα πὸν ἀποτελοῦν τὴν οὐσία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας και τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἀποδοχὴ τῶν αἰρετικῶν, τὰ ὁποῖα ὁ Φλωρόφσκυ δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του.

Πρῶτον, τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦ Θεανθρώπου, εἶναι «ὅρια» τῆς ἀπεριορίστης Θείας Οἰκονομίας τῆς σωτηρίας, τὰ ὅρια τῆς ἀπεριορίστης φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ και αὐτὰ τὰ ὅρια δὲν πρέπει νὰ τὰ διαχωρίζουμε ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος, τοῦ Παρακλήτου, στὴν Ἐκκλησία. Τὰ ὅρια αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι στενότερα και πιὸ κλειστὰ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Τριαδικῆς ἐν Χριστῷ οἰκονομίας τῆς σωτηρίας. Εἶναι τὰ ὅρια τοῦ Σταυροῦ και τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σαρκοθέντος Χριστοῦ, ἐν σώματι και ὡς Σῶμα, ὡς Ἐκκλησία, ὡς πλήρωμα, τὸ ὁποῖο φανερώνει «τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Ἐφ. 1, 22-23)⁹.

7. Περὶ τῆς οἰκονομίας κάνουν λόγο πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, πρὸβλ. π.χ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ, Λόγος 21, 34, PG 35, 1124Z Λόγος 21, 13, PG 35, 1096, κ.λπ. Τὴ στάση τοῦ ἁγ. Εὐλογίου Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς οἰκονομίας, βλ. ΦΩΠΟΥ Μ., *Βιβλιοθήκη*, 227, ἐκδ. R. Henry, Les Belles lettres, Paris 1965, τ. IV, σσ. 113-114.

8. Περὶ τῆς Τριαδικῆς οἰκονομίας τῆς χάριτος τῆς σωτηρίας στὸν ἀπόστολο Παῦλο και στοὺς Πατέρες, βλ. ἐκτενέστερα στὴ διδακτορικὴ μας διατριβή, *Ἐκκλησιολογία τοῦ ἀποστόλου Παύλου*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1967, εἰδικὰ τὸ α' κεφάλαιο.

9. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐννοεῖ και ὁ π. Φλωρόφσκυ, ὅταν κάνει λόγο για τὴν πίστη στὴ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ και Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἢ ὁποῖα φανερώνει τὴν φύση τῆς, τὸ εἶναι τῆς, πὸν δὲν

Δεύτερον, αὐτὰ τὰ οἰκονομικά – χαρισματικά ὄρια τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ παρὰδοξο τρόπο, δὲν μποροῦν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείσουν τὸ τόσο σημαντικό γεγονός τῶν *λειτουργικῶν – κανονικῶν ὁρίων* τῆς Ἐκκλησίας. Χωρὶς νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερο, θὰ συνοψίσω ἀπλῶς ὅτι τὸ δεδομένο αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς Λειτουργίας ὡς Κοινωνίας, ὡς Μετοχῆς σὲ αὐτὸ πού λέγεται Ἐκκλησία καὶ τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ κοινωνία, ἡ μέθεξι τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας στὴν Θεία Εὐχαριστία, στὴ Λειτουργία. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἐμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι δὲν δεχομαστε τὴν *intercommunio* (διακοινωνία), ὄχι λόγω κάποιας ἀντι-οἰκουμενικῆς τοποθετήσεως¹⁰, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐπειδὴ στὴ Θεία Εὐχαριστία, ὡς *σύναξι τῆς Ἐκκλησίας ἐν Χριστῷ* διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συμπίπτουν τὰ χαρισματικά ὄρια τῆς Οἰκονομίας τῆς σωτηρίας τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τὰ κανονικά – χαρισματικά ὄρια τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτή, ἔκανε λόγο ἤδη ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος ὁ Λυῶνος, ὅταν σαφέστατα καὶ μὲ θεολογικὴ ἀκρίβεια ἐξέφρασε τὴν θέσι: «ἡμῶν δὲ σύμφωνος ἡ γνώμη τῇ Εὐχαριστία, καὶ ἡ Εὐχαριστία πάλιν βεβαιοῖ τὴν γνώμην» (*Κατὰ αἰρέσεων*, 4, 18, 5 – ἡ πίστις μας εἶναι

εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καί, ἐπομένως, εἶναι πρωτίστως ἀντικείμενο πίστεως. Μὲ τὸ νὰ ἐκφράζουμε στὸ Σύμβολο τὴν πίστιν στὴν Ἐκκλησία, νὰ τὴν θέτουμε μαζί μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, μαρτυροῦμε τὴν θεϊότητα καὶ τὴν ἀγιότητά της. Στὴν Ἐκκλησία πιστεύουμε καὶ μποροῦμε μόνο νὰ πιστεύουμε, διότι εἶναι τὸ *Σῶμα Χριστοῦ, Πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου* (Ἐφ. 1, 23). Τὸ ὄνομα τῆς Ἐκκλησίας ὡς Σώματος τοῦ Χριστοῦ συνδέει τὸ εἶναι της μὲ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Σαρκώσεως, μὲ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας – καὶ εἶναι μόνιμα ζωντανὴ καὶ ἀμετάκλητη βάση τῆς ὁρατότητας τῆς Ἐκκλησίας, πού ἀποτελεῖ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ *Λόγος σὰρξ ἐγένετο* (Ἰω. 1, 14). Ἡ διδασκαλία περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁρατῆς καὶ ταυτόχρονα ἀόρατης, ἱστορικῆς δοσμένης καὶ Θείας ταυτόχρονα, εἶναι συνέχεια καὶ ἀνάπτυξι τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος στὸ πνεῦμα τοῦ ὅρου τῆς πίστεως τῆς Χαλκηδόνος. Μόνο ἀπὸ τὴν βαθειὰ ἐκκλησιαστικὴ βίωσι τοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν Ἐκκλησία στὸ πλήρωμά της. Ἡ, ἀντιστρόφως, διὰ τοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε τὴν Θεανθρώπιν φύσιν τῆς Ἐκκλησίας [ἡ παράφρασι ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ Φλωρόφσκι, «Ὁ οἶκος τοῦ Πατρὸς» πού δημοσιεύθηκε στὸ *Гл҃мь 7* (April 1926), σσ. 63-85, βλ. καὶ σὲ ἑλληνικὴ μτφρ. Ἀρχ. Μελετίου Καλαμαρά στὸ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., *Ἀνατομία Προβλημάτων Πίστεως*, ἐκδ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 100-146]. Αὐτὸ τὸ ἄρθρον βεβαιώνει τὴν ἄποψιν, μὲ τὴν ὁποία καὶ συμφωνοῦμε, ὅτι συμπίπτουν τὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὰ ἀόριστα ὄρια τῆς Θείας οἰκονομίας, ἐπομένως συμπεριλαμβάνονται ὅλοι, ἀφ' ἑτέρου δέ, μὲ τὰ συγκεκριμένα κανονικά ὄρια τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποία ἐντοπίζονται στὴν Θεία Εὐχαριστία.

10. Βλ. τὸ σημαντικό κείμενον τοῦ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Confessional Loyalty in the Ecumenical Movement», στὸ *Intercommunion*, D. Baillie – J. Mash (ed.) (Harper and Bros, New York 1952), σσ. 196-205, καὶ σὲ ἑλληνικὴ μτφρ. ὡς «Inter-communion: Ὁμολογιακὴ πιστότης ἐντὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως», στὸ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., *Θέματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1973, σσ. 211-220.

σύμφωνη με την Εὐχαριστία καὶ ἡ εὐχαριστία ἐπιβεβαιώνει τὴν πίστη μας). Αὐτὸ ἀκριβῶς συμπίπτει με ἐκεῖνο ποὺ τονίζει ἄλλοῦ ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι, ὅταν λένε – *lex grandī est lex credendī* – ὅτι, δηλαδή, ὁ κανόνας τῆς λατρείας εἶναι ὁ κανόνας τῆς πίστεως καὶ τὸ ἀντίστροφο.

Ἐδῶ βέβαια ἐμφανίζεται κάποια, θὰ λέγαμε, ἀντινομία καὶ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἀντινομία ἀρμύζει περισσότερο στὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ π. Φλωρόφσκυ, λόγῳ τῆς θέσης ποὺ ἔλαβε στὸ ἄρθρο του γιὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἔτσι θὰ πρέπει νὰ εἶναι, διότι ὑπάρχει ὀργανικὴ ἐνότητα τῆς χριστολογικῆς – πνευματολογικῆς με τὴ σωτηριολογικὴ – ἐκκλησιολογικὴ ὑπόσταση, ζωὴ καὶ σωτηρία στὴν Ἐκκλησία. Αὐτὸ φανερῶνουν τὰ βασικὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας – Βάπτισμα, Χρῖσμα, Εὐχαριστία, Ἱερωσύνη – τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν Ἱερουργία τοῦ Πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπεράνω ἢ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ βασικὸ Μυστήριο, εἶναι τὸ *Μυστήριο τοῦ Χριστοῦ*, κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο καὶ τὸν ἅγ. Μάξιμο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πηγάζουν τὰ ἄλλα μυστήρια καὶ ἐκβάλλουν σὲ αὐτόν. Ὅλα αὐτὰ φανερῶνονται καὶ βιώνονται στὸ *Μυστήριο τῆς συνάξεως* τῆς Ἐκκλησίας, στὴν Θεία Εὐχαριστία, ὡς ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ κοινωγία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως ὁμολογοῦμε καὶ δοξολογοῦμε καὶ ζοῦμε, ὡς ἅμας στὴν Θεία Εὐχαριστία ἀναφωνοῦμε συνοδικὰ τὴν εὐχὴ *Πάτερ ἡμῶν* καὶ κατόπιν προσερχόμαστε μαζί στὴν Θεία κοινωγία. Αὐτὰ εἶναι τὰ δεδομένα στα ὁποῖα ἀναφεροθήκαμε καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ πυρήνας καὶ ἡ οὐσία τῆς θέσεως τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ. Αὐτὰ ἐκφράζει ὁ ἅγιος Κυπριανὸς σὲ γνωστὴ ἐπιστολὴ του: «Ὅλοι γενικὰ οἱ αἰρετικοὶ δὲν ἔχουν ἐξουσία καὶ δικαίωμα νὰ βαπτίζουν (...) διότι ὡς ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου ἀποστατήσαν ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐνότητα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας (...) Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, καὶ οὔσα μία, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς (*que et intus esse et foris non potest*) (...) Δὲν μπορεῖ ἡ Ἐκκλησία νὰ εἶναι καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ τῆς (*fortis autem non esse Ecclesiam*), οὔτε νὰ διασπαστεῖ καὶ νὰ διαιρεθεῖ σὲ κάτι ἀντίθετο πρὸς αὐτήν, διότι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐνὸς οἴκου τοῦ Θεοῦ». Ὁ Κυπριανὸς λοιπόν, θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιολογικὰ συνδέει τὴν ἐνότητα τοῦ Βαπτίσματος με τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ φανερῶνεται στὴν ἐνότητα τῆς Εὐχαριστίας. Συνδέει στενότερα τὴ «χάρις τοῦ ἐνὸς ἐκκλησιαστικοῦ βαπτίσματος» (*unicī ecclesiastici baptismi gratiam*), με τὴν «ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας» (*Ecclesiae unitatem*) καὶ με τὸ «ἀχώριστο Μυστήριο τῆς ἐνότητος» (*inseparabile unitatis sacramentum*) με τὴν Εὐχαριστία, ὡς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, ὅπου «ἡ χρι-

στιανική ὁμόνοια συνδέεται μὲ τὴν ἀχώριστη ἀγάπη, ὅπως δείχνει καὶ ἡ Θουσία τοῦ Κυρίου» (unianimitatem christianam firma sibi adque inseparabilio caritatem conexam etiam ipsa Dominica sacrificial declarant) (Ἐπιστολή 69, 1.3-5). Ἔτσι, κατὰ τὸν Κυπριανό, εἶναι ἀχώριστο τὸ «ἐν βάπτισμα» (πρβλ. τὸ Σύμβολο τῆς πίστεως) ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας στὴν Εὐχαριστία, ἡ ὁποία εἶναι ἐνότητα ὄλων ἐν πίστει, ἐλπίδι καὶ ἀγάπῃ, μὲ μία λέξη-ἐνότητα ὄλων στὴν Ἁγία Τριάδα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀποστόλο: «τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, ἐν σῶμα καὶ ἐν Πνεύμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν· εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα· εἰς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν» (Ἐφ. 4, 1-6).

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ σύγχρονοι τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, ὅπως καὶ ἡ μεταγενέστερη πράξη τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυροῦν ὅτι ἡ θέση τοῦ Κυπριανοῦ γιὰ τὴν μὴ ἀναγνώριση τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀπορρίφθηκε ποτὲ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς¹¹. Αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζουν μὲ τὸν τρόπο τους καὶ ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ καὶ ὁ μαθητῆς του, ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας). Στὴν χριστιανικὴ Ἀνατολή καὶ στὴν Ἀφρικὴ ἀναγνωρίζουν, ὅπως ὁ ἅγιος Κυπριανός, ὅτι στοὺς αἰρετικούς καὶ σχισματικούς δὲν ὑπάρχει σωτηριῶδες Βάπτισμα (τὸ ὁποῖο μαρτυροῦν καὶ ἀρκετὲς Ἐκκλησιαστικὲς Σύνοδοι: τῆς Καρχηδόνας τοῦ 220, τοῦ Ἰκονίου τῆς

11. Ἡ θέση τοῦ Κυπριανοῦ βρισκεται ἐν περιλήψει στὴ δική του *Συνοδικὴ ἐπιστολὴ ο΄* (διότι γράφηκε ἀπὸ τὴ Σύνοδο), ποὺ συμπεριλαμβάνεται ὡς ἰδιαίτερος *Κανόνας* στὶς κανονικὲς συλλογὲς τῆς Ἐκκλησίας. Περὶ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ κανόνα του, οἱ Πατέρες τῆς ἐν Τρούλφ Συνόδου (στὸν β΄ Κανόνα, ὅπου στὸ τέλος ἀναφέρεται καὶ ὁ κανόνας τοῦ Κυπριανοῦ), λέγουν: «Ἐπισφραγίζομεν δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας ἱεροὺς κανόνας (...) ἐπι μὴν καὶ τὸν ὑπὸ Κυπριανοῦ, τοῦ γενομένου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀφρων χώρας καὶ μάρτυρος, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συνόδου ἐκτεθέντα κανόνα, ὃς ἐν τοῖς τῶν προειρημένων προέδρων τόποις, καὶ μόνον, κατὰ τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ἔθος, ἐκράτησε» [ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α., *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθῆναι 1949, σσ. 75-76]. Οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις πιθανὸν νὰ ἦταν ἡ αἰτία γιὰ τὴν εἰδικὴ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ κανόνας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκκλησιολογικὰ ὀρθός. Καὶ στὴν Ἀνατολή, ὅπως καὶ στὸν Κυπριανό, ἀναγνωρίζοταν ὅτι στοὺς αἰρετικούς, ἀκόμα καὶ στοὺς σχισματικούς, δὲν ὑπάρχει σωτήριο βάπτισμα, διότι ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν διδεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ὅμως, ὅταν δεχόταν στὴν Ἐκκλησία τοὺς σχισματικούς καὶ κάποιους αἰρετικούς ποὺ ὁμολογοῦσαν τὴν Ἁγία Τριάδα, στὴν Ἀνατολή καὶ στὴ Ρώμη, κατ' οἰκονομία δὲν τοὺς ἀναβάπτιζαν (βλ. ἡ΄ καν. τῆς Συνόδου τῆς Ἀρελάτης τὸ 314, ἡ΄ καν. τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νικαίας, Σύνοδος στὴν Καρχηδόνα τὸ 348, ζ΄ καν. τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸν ζε΄ καν. τῆς ἐν Τρούλφ Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνει τὸν προηγούμενο καὶ τὸν α΄ καν. τοῦ Μεγάλου Βασιλείου).

Μ. Ἀσίας τοῦ 235, ἔπειτα τῆς Ἀντιοχείας τῆς Συρίας καὶ ἄλλες¹²), διότι ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν δίδεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο παρέχει τὸ πλήρωμα τῆς πίστεως στὴν Ἁγία Τριάδα καὶ στὸν Χριστὸ καὶ τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος καὶ κοινωνίας στὴν Ἐκκλησία, δηλαδή, τὸ πλήρωμα τῆς σωτηρίας, τὸ πλήρωμα τῆς κοινωνίας μὲ τὴν Ἁγία Τριάδα.

Ἐναντίον τῆς ἀναγνώρισης τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν, τὸ ὁποῖο ἀναγνώριζε ὁ τότε ἐπίσκοπος Ρώμης Στέφανος, ὁ ἅγιος Φιρμιλιανός, ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας (230-268)¹³ καὶ σύγχρονος τοῦ Κυπριανοῦ, ἔγραφε καὶ ὑποστήριζε τὴν ἴδια θεολογία περὶ τοῦ ἐνὸς βαπτίσματος, ὅπως καὶ ὁ Κυπριανός. Ὁ Φιρμιλιανός γράφει περὶ τοῦ ἐνὸς βαπτίσματος στὴν Ἐκκλησία ὡς «συνδέσμου ἐνότητος» καὶ ὡς «θείας ἐνότητος» (*divina unitate*). Διότι, ὅπως σημειώνει, «ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος κατοικεῖ μέσα μας, εἶναι Ἕνας καὶ ὁ ἴδιος, καὶ παντοῦ ἐνώνει τὰ πάντα μὲ τὸν δικό του *σύνδεσμο τῆς ἐνότητος* (*vinculo unitatis*) (...). Ἐκεῖνες οἱ ψυχές, ὅμως, οἱ ὁποῖες ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ δὲν μποροῦν νὰ προσέλθουν στὴν ἐνότητα τῆς Ἁγίας Τριάδος» - καὶ ἀναφέρει τὴν προσευχὴ τοῦ Κυρίου γιὰ τὴν ἐνότητά του μὲ τὸν Πατέρα (*Ἰω. 17, 21*). «Ἡ παράδοση (τοῦ Στεφάνου) ποὺ ἀναγνωρίζει τὸ Βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν δὲν εἶναι παραδεκτὴ, διότι τὸ Βάπτισμα ἀνήκει μόνο στὴν Ἐκκλησία καὶ αὐτὲς οἱ παραδόσεις εἶναι ἀνθρώπινες (...). Ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἀναγνωρίζουν καὶ δὲν ὁμολογοῦν τὸν ἀληθινὸ Θεὸ Πατέρα, δὲν μποροῦν νὰ ἀναγνωρίζουν οὔτε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (...) Καὶ οἱ ἄλλοι αἰρετικοὶ ποὺ ἀποσχίσθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν χάρη καὶ ἐξουσία, διότι ἡ χάρη καὶ ἡ ἐξουσία βρίσκεται στὴν Ἐκκλησία, ὅπου προῖστα-

12. Βλ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ι., *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σ. 127 καὶ σ. 186.

13. Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ *Ἐπιστολὴ οε'* ποὺ διασώθηκε στὰ λατινικὰ ἀνάμεσα σὲ ἐπιστολὲς τοῦ Κυπριανοῦ (ἔκδ. Bayard, *Correspondance*, τ. 2, σσ. 280-308), στὴν ὁποία ὁ ἅγ. Φιρμιλιανός γράφει στὸν Κυπριανὸ μία αὐστηρὴ κριτικὴ γιὰ τὸν πάπα Στέφανο καὶ τὶς ἀντιλήψεις του, ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἀπειλὲς ὅτι θὰ ἀφοριστεῖ ὁποῖος δὲν συμφωνεῖ μαζί του, μὲ τὰ ὁποῖα «προκάλεσε τόσες... διαφωνίες μὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες καὶ ἀπέκοψε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἐνωση τῆς ἀγάπης μὲ τὸ ποίμνιο καὶ ἀντιστάθηκε κατὰ τοῦ Μυστηρίου καὶ τῆς Πίστεως» (75, 24, 2). Γιὰ τὸ θέμα τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος ἐκτιμοῦσε ἰδιαιτέρα τὸν ἅγ. Φιρμιλιανό, τὸν ὁποῖο καὶ διαδέχθηκε κατόπιν, ἔχοντας ἐνώπιόν του τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ποὺ κληρονόμησε ἀπὸ αὐτόν. Παρ' ὅλο ποὺ στὴ συνέχεια ὁ ἴδιος ἀποδεχόταν συγκεκριμένους αἰρετικούς χωρὶς βάπτισμα, ὁ Μ. Βασίλειος διαφύλαξε τὸν θεολογικὸ πυρῆνα στὸν ὁποῖο ἐπέμενε ὁ ἅγ. Φιρμιλιανός, ὅτι δηλαδή, τὸ σημαντικότερο πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐπανενωσις τῶν αἰρετικῶν μὲ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι αὐτὴ καθαυτὴ ἡ «ἀντικειμενικὴ» ἀποδοχὴ τοῦ Βαπτίσματος ἐκτὸς Ἐκκλησίας.

νται οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν ἐξουσία νὰ βαπτίζουν, νὰ ἐπιθέτουν τὰ χέρια τους, νὰ χειροτονοῦν (*ordinandi*), ἐνῶ στοὺς αἰρετικούς δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ ὀρίζουν οὔτε νὰ χειροτονοῦν ἢ νὰ βαπτίζουν, οὔτε νὰ κάνουν ὅ,τιδήποτε πνευματικό, διότι ὁ αἰρετικός εἶναι *ξένος τῆς πνευματικῆς καὶ θεοποιουῦ ἁγιότητος* (*aliens sit a spiritali et deifica sanctitate*) (...) Πνευματικὴ γέννηση (*spiritualem nativitatem*) χωρὶς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα δὲν εἶναι δυνατὴ. Γι' αὐτὸ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τοὺς βαπτισμένους ἀπὸ τὸν Ἰωάννη, ὅταν δὲν εἶχε ἀκόμη σταλεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τοὺς βάπτισε ξανά μὲ *βάπτισμα πνευματικό* καὶ ὅταν ἔθεσε τὰ χέρια πάνω τους, ἔλαβαν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (*Πράξ. 19, 2-6*) (...) Ἄν, λοιπόν, ἡ βάπτισμα εἶναι πνευματικὴ, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι σὲ ἐκείνους πού δὲν ἔχουν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα; (...) Ἡ νύμφη τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία, εἶναι ἡ μόνη πού γεννᾷ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, εἶναι μία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία (...) Ἐάν, λοιπόν, μαζί μας εἶναι ὁ Χριστός, δὲν εἶναι μὲ τοὺς αἰρετικούς. Τότε εἶναι φανερό ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἀντίπαλοι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἂν ἐμεῖς συνάγουμε μὲ τὸν Χριστό, αὐτοὶ σκορπίζουν (*Ματθ. 12, 30*) (...) Ἐμεῖς μὲ τὴν ἀλήθεια συνδέουμε καὶ τὸ ἔθιμο καὶ στὸ ἔθιμο τῶν Ῥωμαίων (τοῦ πάπα Στεφάνου) ἀντιπαραθέτουμε τὸ ἔθιμο τῆς Ἀλήθειας. Δεχόμεστε ἐκεῖνο πού ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μᾶς παρέδωσαν ὁ Χριστός καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Γνωρίζουμε μόνο *Μία Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ* καὶ ἀναγνωρίζουμε μόνο *Ἐνα βάπτισμα*, μόνο ἐκεῖνο τῆς *Ἀγίας Ἐκκλησίας* (...) Ὅταν βαπτισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς (ἐνν. τοὺς αἰρετικούς) ἔρχονται σὲ ἐμᾶς, τότε βαπτίζονται μὲ *μοναδικὸ ἀληθινὸ βάπτισμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας* (*unico et vero Ecclesiae Catholicae baptism*) καὶ διὰ τοῦ λουτροῦ αὐτοῦ ζωοποιοῦνται καὶ ἀναγεννῶνται» (*Ἐπιστολὴ σε'*, 2.3.6.7.9.13.14.19.22).

Ὁ ἅγιος Φιριμιανός, λοιπόν, τονίζει ὅτι ὁ χωρισμένος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ξένος τῆς πνευματικῆς χάριτος, ξένος τοῦ δώρου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς θεοποιουῦ χάριτος. Δὲν ἀρκεῖ, λέγει ὁ ἅγιος Φιριμιανός, νὰ προσφέρουν ὀνόματα (δηλαδή, τὸ τυπικὸ τοῦ βαπτίσματος) γιὰ νὰ προσφερθεῖ πράγματι, μέσῳ αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος, ὁ ἁγιασμός καὶ ἡ σωτηρία. Αὐτὰ τὰ λόγια ἐπαναλαμβάνει κατόπιν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας στὸ γνωστὸ ἔργο του *Κατὰ Ἀρειανῶν*. «Οὗτοι δὲ κινδυνεύουσι λοιπόν καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πλήρωμα τοῦ μυστηρίου· φημι δὲ τὸ βάπτισμα. Εἰ γὰρ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δίδεται ἡ τελείωσις, οὐ λέγωσι δὲ Πατέρα ἀληθινόν, διὰ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον τῆς οὐσίας, ἀρνοῦνται δὲ καὶ τὸν ἀληθινὸν Υἱόν, καὶ ἄλλον ἐξ ἐαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων κτιστὸν ἀναπλάττοντες ὀνομάζουσι, πῶς οὐ παντελῶς κενὸν καὶ ἀλυσιτελὲς τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενόν ἐστι, προσποίησιν μὲν ἔχον, τῆ δὲ ἀληθεία μηδὲν ἔχον πρὸς εὐσέβειαν βοήθημα; (...) Οὐ γὰρ ὁ λέγων ἀπλῶς, Κύριε,

οὗτος καὶ δίδωσιν· ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν πίστιν ἔχων ὀρθὴν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ οὐχ ἀπλῶς ἐνετείλατο βαπτίζειν, ἀλλὰ πρῶτον φησί· «Μαθητεύσατε»· εἶθ' οὕτω· «Βαπτίζετε εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. 28,19)· ἰν' ἐκ τῆς μαθήσεως ἢ πίστεως ὀρθὴ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἢ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις προστεθῆ¹⁴ (42: 4-11 καὶ 15-21). «Πολλοὶ γοῦν καὶ ἄλλαι αἰρέσεις λέγουσαι τὰ ὀνόματα μόνον, μὴ φρονοῦσαι δὲ ὀρθῶς, ὡς εἴρηται, μηδὲ τὴν πίστιν ὑγιαίνουσαν ἔχουσαι, ἄλυσιτελὲς ἔχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείᾳ· ὥστε καὶ τὸν ραντιζόμενον παρ' αὐτῶν ρυπαίνεσθαι μᾶλλον ἐν ἀσεβείᾳ ἢ λυτροῦσθαι»¹⁵ (43: 22-26).

Αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι πολὺ σημαντικὴ καὶ πρέπει νὰ τὴν λαμβάνουμε σήμερα σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν, ὅταν συναντᾶμε στὸ πλαίσιο τῆς σύγχρονης οἰκουμενικῆς κίνησης ἀνθρώπους ποὺ τονίζουν ὅτι «τὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ Βάπτισμα»¹⁶, μὴ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴν ὀρθή – ὀρθόδοξη πίστιν καὶ ὁμολογία τῶν δογμάτων, τὴν ὁποία, ἂν κάποιος δὲν διαθέτουν, δὲν εἶναι ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ σχισματικοί, ξεχωρισμένοι ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῶν θεόδοτων δώρων, χαρισμάτων, λειτουργημάτων, χάριτος καὶ ἐνότητος στὴν Εὐχαριστία ποὺ εἶναι ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐν Χριστῷ, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου.

Ἄς ἀναφερθοῦμε καὶ στὶς θέσεις ἐνὸς ἄλλου συγχρόνου τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Μεγάλου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας (247-264). Στὴν Ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Φιλήμονα, πρεσβύτερο τοῦ πάπα Σίξτου, γράφει:

14. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, *Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Β'*, ἐκδ. ΒΕΠΕΣ σ. 215.

15. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, *Κατὰ Ἀρειανῶν Λόγος Β'*, ἐκδ. ΒΕΠΕΣ σ. 215.

16. ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ιω., *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σσ. 127, 126, 129. Ἐν τούτοις, ὁ Ἰωάννης Ζηζιούλας μιλώντας γιὰ τὸν ἅγιο Κυπριανὸ ὀρθὰ σημειώνει ὅτι ἡ πίστιν καὶ ἡ ὀρθόδοξία τοῦ (Κυπριανοῦ) ἀποτελοῦν ἐκκλησιολογικὰ δεδομένα. Ἡ ὀρθὴ πίστιν δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ, βεβαίως, τρόπο σωτηρίας κατὰ τρόπο ἀθύπαρκτο, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὅλη ἀφιέρωση τοῦ πιστοῦ στὴν καθολικὴ Ἐκκλησία (...). Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνη ποὺ σαρκώνει τὴν πλήρη ὀρθόδοξία, τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μέσα τῆς σωτηρίας, κάθε μυστήριον: Ἱεροσύνη καὶ Βάπτισμα. Λόγω τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ περιεχομένου τῆς Εὐχαριστίας, οἱ σχισματικοὶ καὶ οἱ αἰρετικοὶ ποὺ δὲν συμμετέχουν σὲ αὐτήν, δὲν μποροῦν νὰ τελοῦν ἔγκυρα μυστήρια. Γιὰ τὸν Κυπριανό, τὸ θεμέλιον τῆς «ἐγκυρότητας» τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν εἶναι: ἐὰν θὰ μετεῖχαν στὴν ἐνότητά τῆς Θείας Εὐχαριστίας, θὰ μετεῖχαν καὶ στὴν χαρισματικὴ καὶ σωτηριώδη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Κυπριανὸς διατυπώνει μὲ σαφήνεια αὐτὴν τὴν θέσιν, ὅτι δηλαδὴ ἡ εὐχαριστιακὴ ἐνότης φανεροῦν τὸ πλήρωμα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Βλ. Κυπριανοῦ, *Ἐπιστολὴ* 69, 5-6.

«Τοῦτον ἐγὼ τὸν κανόνα καὶ τὸν τύπον παρὰ τοῦ μακαρίου πάπα ἡμῶν Ἡρακλᾶ παρέλαβον. Τοὺς γὰρ προσιόντας ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, καίτοι τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀποστάντας, ἀλλὰ συνάγεσθαι μὲν δοκούντας, καταμηνυθέντας δὲ ὡς προσφοιτώντας τινι τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων, ἀπελάσας τῆς Ἐκκλησίας, δεομένους οὐ προσήκατο ἕως δημοσία πάντα ὅσα ἀκηκόασι παρὰ τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις, ἐξέφρασαν· καὶ τότε συνήγαγεν αὐτούς, οὐ δεηθεῖς ἐπ' αὐτῶν ἑτέρου βαπτίσματος. Τοῦ γὰρ ἁγίου Πνεύματος πρότερον παρ' αὐτοῦ τετυχήκεσαν»¹⁷. Σύμφωνα μὲ τὸν Διονύσιο, λοιπόν, τοὺς ἅπαξ βαπτισμένους στὴν Ἐκκλησία, ἔστω κι ἂν στὴ συνέχεια ἐκπέσουν, δὲν πρέπει νὰ τοὺς ἀναβαπτίζουμε, ὅταν ἐπιστρέφουν. Ὁ Ἱερώνυμος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Διονύσιος «συμφωνοῦσε μὲ τὸν Κυπριανὸ καὶ τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἔγραψε πολλὰς ἐπιστολὰς σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα» (*De viris*, 69). Σὲ μία ὄχι πολὺ γνωστὴ ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου, τὴν *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Διονύσιο, Στέφανο καὶ πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας Ρώμης*, σημειώνει¹⁸: «Ἐκεῖνους ποὺ εἶναι βαπτισμένοι στὸ ὄνομα τῶν τριῶν προσώπων (τῆς Ἁγίας Τριάδος) – τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δὲν πρέπει νὰ τοὺς ἀναβαπτίζουμε, ἀκόμη καὶ ἂν τοὺς εἶχαν βαπτίσει οἱ αἰρετικοί, ἀλλὰ μόνο ὅταν αὐτοὶ οἱ αἰρετικοὶ δὲν ὁμολογοῦν τὰ τρία πρόσωπα. Αὐτοὺς ποὺ προσέρχονται στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὶς ἄλλες αἰρέσεις, νὰ τοὺς βαπτίζουμε».

Καθὼς διαπιστώνουμε, ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Μέγας ἐκφράζει τὴν ἴδια ἄποψη μὲ τὸν Κυπριανὸ, καὶ ἀργότερα μὲ τὸν Μ. Ἀθανάσιο. Ἀλλὰ, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ὁ Μ. Βασίλειος, ὅπως ἤδη ὁ ἅγιος Διονύσιος μαρτυροῦσε, ἐξέφραζε τὴ γνώμη τὴν ὁποία καὶ ἐφάρμοζε στὴν πράξη, ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ βαπτίζουμε ὅποιοιδήποτε ἀπὸ τὶς διάφορες αἰρέσεις καὶ τὰ σχίσματα ἔρχεται στὴν Ἐκκλησία. Ἔτσι στὴν *Β' ἐπιστολὴ στὸν πάπα Σίξτο*, ὁ Διονύσιος ἀναφέρει τὴν περίπτωση ὅπου κάποιος πιστὸς «προσηλθε μοὶ κλαίων καὶ καταθρηγῶν ἑαυτόν, καὶ πίπτων πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἐξομολογούμενος μὲν καὶ ἐξομνύμενος τὸ βάπτισμα ὁ παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς ἐβεβαπίστο, μὴ τοιοῦτον εἶναι, μηδὲ ὅλως ἔχειν τινὰ πρὸς τοῦτο κοινωνίαν· ἀσεβείας γὰρ ἐκεῖνο καὶ βλασφημιῶν πεπληρωσθαι· λέγων δὲ πάνυ τί τὴν ψυχὴν κατανενῆχθαι, καὶ μηδὲ παρηρησίαν ἔχειν ἐπάραι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Θεόν, ἀπὸ τῶν ἀνοσίων ἐκεινῶν ρημάτων καὶ πραγμάτων ὀρμώμενος· καὶ διὰ τοῦτο δεόμενος τῆς εἰλικρινέστα-

17. ΕΥΣΕΒΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 7, κεφ. 7, MPG. 648C-649A.

18. Ἔχει διασωθεῖ μόνο σὲ συριακὴ μετάφραση, βλ. PITRA, *Analecta Sacra*, τ. 4, σ. 170.

της ταύτης καθάρσεως και παραδοχής και χάριτος τύχειν. Ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ ἐτόλμησα ποιῆσαι φήσας αὐτάρκη τὴν πολυχρόνιον αὐτῷ κοινωνίαν εἰς τοῦτο γεγογέναι. Εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ Ἄμην, καὶ τραπέξῃ παραστάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτείναντα, καὶ ταύτην καταδεξάμενον, καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετασχόντα ἱκανῶ χρόνῳ, οὐκ ἂν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκειάζειν ἔτι τολμήσαιμι· θαρσεῖν δὲ ἐκέλευον, καὶ μετὰ βεβαίας πίστεως καὶ ἀγαθῆς ἐλπίδος τῇ μετοχῇ τῶν ἁγίων προσιέναι»¹⁹.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα δείχνει ὅτι εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τότε, καὶ συνεχίζεται μέχρι σήμερα, ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας νὰ δεχόμεστε κάποιες ομάδες αἵρετικῶν στὴν Ἐκκλησία χωρὶς ἀναβαπτισμό. Αὐτὴ ἡ πρακτικὴ ἤδη μαρτυρεῖται κατὰ τὸν γ' καὶ τὸν δ' αἰῶνα καὶ τὴν ἐκθέτει ἐκτεταμένα ὁ Μ. Βασίλειος, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια. Τὴν ἴδια στιγμή, ὡστόσο, ἀναδεικνύεται ὅτι στὴν πράξι τῆς εἰσδοχῆς τῶν αἵρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν στὴν Ἐκκλησία ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ὑπῆρξε βασικὸ καὶ θεμελιῶδες, ἦταν ἡ *συνένωσή τους στὴν ἐνότητα καὶ κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας* καὶ ὄχι ἡ ἀναγνώριση κάποιων «ἀντικειμενικῶν» μυστηρίων στοὺς αἵρετικούς. Ἔτσι φαίνεται νὰ συνεχίζεται ὡς ἰσχύουσα ἡ ἀρχὴ τοῦ Κυπριανοῦ ὅτι τὰ κανονικὰ καὶ χαρισματικὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας συμπίπτουν, τὰ ὁποῖα μάλιστα φανερώνονται ἐμπρόκτως στὴν *μία* Εὐχαριστία τῆς *μίας* ἀληθινῆς Ἐκκλησίας, στὴν ὁποία προσερχόμενοι τώρα κοινωνοῦν καὶ διὰ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀνήκουν στὴν Ἐκκλησία. Διότι ἐκτὸς τῆς Εὐχαριστίας, ἐκτὸς τῆς Λειτουργικῆς κοινωνίας, δὲν ὑπάρχει Ἐκκλησία. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ νόημα ὅλης τῆς κανονικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἔχει διακοπῆ, τότε ἀκριβῶς ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες, ὅπως καὶ ἡ οἰκονομία, προκειμένου νὰ τὴν προστατεύουν καὶ νὰ τὴν ἀναδομήσουν.

Τὴν ἴδια κανονικὴν πράξι, ἀλλὰ καὶ θεολογικὴ ὁμολογία ἐφαρμόζει καὶ ἐκφράζει σαφῶς ὁ Μ. Βασίλειος στὴν *Πρώτη κανονικὴ ἐπιστολὴ* πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιο Ἰκονίου (*Ἐπιστολὴ* 183). Δὲν θὰ τὴν ἀναφέρουμε στὸ σύνολό της. Ὅστόσο, ἔχει περιληφθεῖ σὲ ὅλες τὶς κανονικὲς συλλογὲς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς *α' κανόνας* τοῦ Μέγα Βασιλείου, ὁ ὁποῖος στηρίζεται στὸν *η'* κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἐπαναλαμβάνεται μὲ εἰδικὸ τρόπο στὸν *ζ'* κανόνα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅπως καὶ στὸν *ζε'* κανόνα τῆς ἐν

19. ΕΥΣΕΒΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 7, κεφ. 9, MPG, 654B-656AB.

Τρούλω συνόδου. Στὴν ἀρχὴ τοῦ κανόνα αὐτοῦ ὁ Μέγας Βασίλειος σημειώνει: «Τὸ μὲν οὖν περὶ τοὺς Καθαροὺς ζήτημα, καὶ εἴρηται πρότερον καὶ καλῶς ἀπεμνημόνευσας, ὅτι δεῖ τῷ ἔθει τῷ καθ' ἑκάστην χώραν ἔπεσθαι, διὰ τὸ διαφόρως ἐνδιενεχθῆναι περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν, τοὺς τότε περὶ τούτων διαλαβόντας. Τὸ δὲ τῶν Πεπουζηνῶν (Σ.τ.Μ. Μοντανιστῶν) οὐδένα μοι λόγον ἔχειν δοκεῖ· καὶ ἐθαύμασα, πὼς κανονικὸν ὄντα τὸν μέγαν Διονύσιον παρῆλθεν. Ἐκεῖνο γὰρ ἔκριναν οἱ παλαιοὶ δέχεσθαι βάπτισμα, τὸ μηδὲν τῆς πίστεως παρεκβαῖνον· ὅθεν, τὰς μὲν αἰρέσεις ὠνόμασαν· τὰ δέ, σχίσματα· τὰς δὲ παρασυναγωγὰς· αἰρέσεις μὲν, τοὺς παντελῶς ἀπερρηγμένους, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πίστιν ἀπηλλοτριωμένους, σχίσματα δέ, τοὺς δι' αἰτίας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς, καὶ ζητήματα ἰάσιμα, πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας· παρασυναγωγὰς δέ, τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν ἀνυποτάκτων πρεσβυτέρων, ἢ ἐπισκόπων, καὶ παρὰ ἀπαιδεύτων λαῶν γινομένης»²⁰. Καὶ ἀναφέρει ὁ ἅγιος Βασίλειος παραδείγματα τῆς παρασυναγωγῆς καὶ τοῦ σχίσματος, ἐνῶ ὡς αἴρεση μνημονεῦει τοὺς Μανιχαίους, Βαλεντινιανούς, Μαρκιωνῖτες καὶ «Πεπουζήγες» (Μοντανιστές), οἱ ὁποῖοι ἔχουν οὐσιαστικὰς διαφορὰς ἀπὸ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ συνεχίζει ὁ ἅγιος Βασίλειος: «Ἔδοξε τοίνυν τοῖς ἐξ ἀρχῆς, τὸ μὲν τῶν αἰρετικῶν, παντελῶς ἀθετῆσαι· τὸ δὲ τῶν ἀποσχισάντων, ὡς ἔτι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ὄντων, παραδέξασθαι· τοὺς δὲ ἐν ταῖς παρασυναγωγαῖς, μετανοίᾳ ἀξιολόγῳ καὶ ἐπιστροφῇ βελτιωθέντας, συνάπτεσθαι πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὥστε πολλάκις καὶ τοὺς ἐν βαθμῶν συναπελθόντας τοῖς ἀνυποτάκτοις, ἐπειδὴν μεταμεληθῶσιν, εἰς αὐτὴν παραδέχεσθαι τάξιν»²¹. Στὴ συνέχεια, γιὰ τοὺς αἰρετικὸς Μοντανιστές, λέει ὁ Μ. Βασίλειος: «Τίνα οὖν λόγον ἔχει τὸ τούτων βάπτισμα ἐγκριθῆναι, τῶν βαπτιζόντων εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Μοντανόν, καὶ Πρίσκιλλαν; οὐ γὰρ ἐβαπτίσθησαν οἱ μὴ εἰς τὰ παραδεδομένα ἡμῖν βαπτισθέντες. Ὡστε, εἰ καὶ τὸν μέγαν Διονύσιον τοῦτο παρέλαθεν, ἀλλ' ἡμῖν οὐ φυλακτέον τὴν μίμησιν τοῦ σφάλματος· τὸ γὰρ ἄτοπον, αὐτόθεν πρόδηλον, καὶ πᾶσιν ἐναργές, οἷς τί καὶ μικρὸν τοῦ λογίζεσθαι μέτεστιν»²². Κατὰ συνέπεια, τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν δὲν μπορεῖ νὰ γίνεταί δεκτό.

Πιὸ συγκεκριμένα συνεχίζει ὁ Βασίλειος καὶ ἐκφράζει τὴν πράξη τῆς Ἐκκλησίας: «Οἱ δὲ Καθαροὶ καὶ αὐτοὶ τῶν ἀπεσχισμένων εἰσὶ πλὴν ἀλλ' ἔδοξε

20. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α., *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, ὅ.π., σσ. 354-355.

21. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α., *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, ὅ.π., σ. 355.

22. Ὁπ.π.

τοῖς ἀρχαίοις, τοῖς περὶ Κυπριανὸν λέγω καὶ Φιριμιλιανὸν τὸν ἡμέτερον, τούτους πάντας μὲν ψήφῳ ὑποβάλλειν, Καθαροῦς, καὶ Ἐγκρατίτας, καὶ Ὑδροπαρασάτας, καὶ Ἀποτακίτας. Διότι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ διὰ σχίσματος γέγονεν· οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάτες, οὐκ ἔτι ἔσχον τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑαυτούς· ἐπέλιπε γὰρ ἡ μετάδοσις τῷ διακοπῆναι τὴν ἀκολουθίαν. Οἱ μὲν γὰρ πρῶτοι ἀναχωρήσαντες, παρὰ τῶν πατέρων ἔσχον τὰς χειροτονίας, καὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν αὐτῶν, εἶχον τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν· οἱ δὲ ἀπορραγέντες, λαϊκοὶ γενόμενοι, οὔτε τοῦ βαπτίζειν, οὔτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον ἐξουσίαν· οὔτε ἠδύνατο χάριν Πνεύματος ἁγίου ἐτέροις παρέχειν, ἧς αὐτοὶ ἐκπεπώκασι· διὸ ὡς παρὰ λαϊκῶν βαπτιζομένους τοὺς παρ' αὐτῶν, ἐκέλευσαν ἐρχομένους ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ ἀληθινῷ βαπτίσματι τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀνακαθαίρεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως ἔδοξε τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, οἰκονομίας ἕνεκα τῶν πολλῶν, δεχθῆναι αὐτῶν τὸ βάπτισμα, ἔστω δεκτόν»²³.

Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ λόγοι τοῦ Μ. Βασιλείου δείχνουν ὅτι στὴν Ἐκκλησία ἡ οἰκονομία ἐφαρμόζεται μὲ διαφορετικὸ τρόπο κάθε φορά, ἀνάλογα μὲ τὶς τοπικὲς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα. Ο Μ. Βασίλειος σεβόταν τὴν πράξη αὐτή, μολονότι θεωροῦσε ὅτι πρέπει νὰ ἐνεργοῦμε κατὰ τὴν ἀκρίβεια. Ὁ Βασίλειος ἀναφέρει τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τοὺς Ἐγκρατίτες, στὸν κανόνα μζ', γιὰ τοὺς ὁποίους σημειώνει ρητὰ: «ὕμεις μέντοι ἐνὶ λόγῳ ἀναβαπτίζομεν τοὺς τοιούτους· εἰ δὲ παρ' ὑμῖν ἀπηγόρευται τὸ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ὥσπερ οὖν καὶ παρὰ Ῥωμαίοις, οἰκονομίας τινὸς ἕνεκα...»²⁴. Αὐτὴ ἡ ἐλευθερία τοῦ Μ. Βασιλείου, μία ἐλευθερία ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡ μεγαλοψυχία του μὲ πλήρη ποιμαντικὴ εὐθύνη ἐνὸς ἱεράρχη καὶ θεολόγου, ποιμένα καὶ κανονολόγου, δὲν ἀποτελοῦσε δική του ἰδιαιτερότητα, ἀλλὰ χαρακτηρίζε καὶ τοὺς ἄλλους Πατέρες πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτόν. Συνεχίστηκε ὡς κανονικὴ-λειτουργικὴ σοφία γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι τόσο μεγάλη. Ὁ Βασίλειος πρὸς τὸ τέλος τοῦ α' κανόνα του συμπεραίνει: «Παντὶ δὲ λόγῳ τυπωθήτω, τοὺς ἀπὸ τοῦ βαπτισμοῦ ἐκείνων προσερχομένους, χρίεσθαι ὑπὸ τῶν πιστῶν δηλονότι, καὶ οὕτω προσίναί τοις μυστηρίοις»²⁵.

Τὴν πράξη αὐτὴ ἐκφράζει, λοιπόν, ὁ Μέγας Βασίλειος στὸν α' καὶ μζ' κανόνα καὶ δείχνει ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὴν κατὰ

23. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α., *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, ὁ.π., σσ. 355-356.

24. Ὡ.π., σ. 374.

25. Ὡ.π., σ. 356.

πάντα νόμιμη ἀκριβεία, ὥστε νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνει τὸ μὴ πλήρες βάπτισμα τῶν σχισματικῶν, ἀλλὰ μὲ τὸ Μύρο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νὰ τοὺς ἀποδέχεται, μάλιστα δὲ καὶ ἐπισκόπους μὲ τὸ ποιμνιὸν τους, προκειμένου νὰ ἐνωθοῦν στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἀναζωογονεῖ καὶ ἀναπληρῶνει ὅλα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα σὲ ἐκείνους ἦταν νεκρὰ καὶ ἐλλιπῆ²⁶. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι δὲν ὑπάρχουν Ἅγια Μυστήρια ἐκτὸς ἢ ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ μορφή τους δὲν εἶναι κριτήριο ἐκκλησιαστικότητας καὶ σωτηρίας, ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πηγή τῶν κριτηρίων καὶ ἡ σφραγιδα ὅλων αὐτῶν ποὺ εἰσέρχονται στὴν Ἐκκλησία. Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία ὡς περιληπτικὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς σωτηρίας, ἡ Μητέρα ὅλων ἡμῶν (Γαλ. 4, 26· Ἐβρ. 12, 22-24· Μεθόδιος Ὀλύμπου, *Συμπόσιον* 8, 5-8).

Ἡ θέση καὶ ἡ πράξις αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀποτυπώνεται στοὺς Ἱεροὺς Κανόνες τῶν Πατέρων καὶ Συνόδων (καὶ ἤδη μνημονεύσαμε τὸν ἡ' τῆς Νικαίας, ζ' τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζε' τῆς ἐν Τρούλῳ συνόδου), καθὼς ἐπίσης καὶ στὶς Ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν εἰσδοχὴ τῶν αἰρετικῶν, ὅπως π.χ. τοῦ Τιμοθέου Κωνσταντινουπόλεως, στ' αἰ., τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνουν ὁ Γεώργιος μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος, ὁ ἁγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Μεθόδιος Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἡ «Ἐρμηνεία τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου» (63ος Λόγος, Πανδέκτης) τοῦ Νίκωνος Μαυρορείτου, κ.ἄ. Ὅλα αὐτὰ ἀργότερα εἰσήχθησαν σὲ Νομοκανονικὲς συλλογὰς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ μεταφράστηκαν στὰ σλαβικά – Πηδάλιον τοῦ Ἐφραιμ καὶ Νομοκάνων τοῦ ἁγίου Σάββα – ὅπως καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες.

Ὡστόσο εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ ζ' κανόνας τῆς Β' Οἰκουμενικῆς συνόδου ἀρχίζει μὲ τὰ λόγια τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, μὲ τὸ γνωστὸ, δηλαδή, χωρίον 2, 46-47 ποὺ ἐκφράζει μίαν ἐκκλησιολογικο-εὐχαριστιακὴ ἀλήθεια: «ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους [τῆ ἐκκλησία] ἐπὶ τὸ αὐτό». Ὁ ἴδιος κανόνας ἐπαναλαμβάνεται στὴν Ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως (ε' αἰῶνας) στὸν Μαρτύριον Ἀντιοχείας καὶ ἐπαναλαμβάνεται κυριολεκτικὰ στὸν ζε' κανόνα τῆς ἐν Τρούλῳ συνόδου, ὅπου χρησιμοποιοῖ τὶς λέξεις τῶν Πράξεων: «τοὺς προτιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζο-

26. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἡ εὐχὴ τῆς χειροτονίας: «Ἡ θεία Χάρις ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα». Δὲν εἶναι τυχαία μίαν τέτοια εὐχὴ στὴ χειροτονία, ἡ ὁποία δείχνει ὅτι καὶ στὴν Ἐκκλησία κατὰ τὴν εἰσδοχὴ τῶν «ἐλλιπῶς» βαπτισμένων, τὴν κάθε ἔλλειψη ἀναπληρῶνει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μὲ τὴ χάρι του, διὰ τοῦ Χρίσματος.

μένων από αίρετικῶν, δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν τε καὶ συνήθειαν»²⁷. Αὐτὴ εἶναι ἡ θέση τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Οἱ Ἱεροὶ αὐτοὶ κανόνες καὶ ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας προσθέτουν ὅτι οἱ προσερχόμενοι στὴν Ἐκκλησία μὲ τὴν μετάνοια, μὲ τὴν ἄρνηση τῆς αἵρέσεως ἢ τοῦ σχίσματος, γίνονται δεκτοὶ μὲ τὴν ἐπίθεση τῶν χειρῶν καὶ τὸ Ἅγιο Μύρο, μὲ τὴν ἐκφώνηση: «Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου», καὶ κατόπιν δέχονται τὴν *Θεία Κοινωνία*. Γίνεται, λοιπόν, τὸ ἴδιο ὅπως ἀναφέρει ὁ α΄ κανόνας τοῦ Μ. Βασιλείου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μόνο μὲ τὴν εἴσοδό τους στὴν Ἐκκλησία αὐτοὶ ποὺ δὲν ἦταν μέχρι τότε μέλη τῆς ἐνσωματώνονται στὴν *ἐνότητα καὶ κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας – στὴν κοινωνία τῶν σωζομένων*.

Γὰρ νὰ μὴν ἐπεκταθοῦμε περαιτέρω, θὰ μπορούσαμε ἐδῶ νὰ συμπεράνουμε τὰ ἐξῆς: τὸ σημαντικότερο δὲν εἶναι, λοιπόν, τὸ τί «ἀναγνωρίζουμε» ὅταν δεχόμαστε αίρετικούς, τοὺς ὁποίους ὀφείλουμε νὰ *βαπτίζουμε* ἢ ἄλλους, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ *μυρῶνουμε* μὲ τὸ χρῶμα. Προϋποτίθεται, βέβαια, ἡ ἀποκήρυξη τῆς αἵρέσεως ἐκ μέρους τους καὶ ἡ μετάνοια, ἀλλὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι ἡ *εἴσοδο* τους καὶ ἡ *ἐνωσὴ* τους μὲ τὴν Ἐκκλησία²⁸. Αὐτὴ, λοιπόν, τὴν κοινωνία καὶ τὴν ἐνωσὴ τους μὲ τὴν Ἐκκλησία ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, δυστυχῶς, δὲν τὴν μνημονεῦει καθόλου στὸ προαναφερθὲν κείμενό του γιὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας.

Γὰρ τὴν εἴσοδο τῶν αίρετικῶν στὴν Ἐκκλησία, γιὰ τὴ συνάξή τους στὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, μιλάει ἐκτεταμένα ὁ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος Ἰλαρίων (Τροΐτσκυ)²⁹ στὴν *Ἐπιστολή* του (18 Ἰανουαρίου 1917) πρὸς τὸν ἀμερικανὸ Robert Gardiner, γραμματεὰ τῆς ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις» καὶ ὑπεύθυνου γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Παγκόσμιας συνδιάσκεψης τῶν χριστιανῶν (ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ὀργάνωσης τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως). Δὲν θὰ ἀναφεροῦμε σ' ὅλη τὴν ἐπιστολή³⁰, θὰ σημειώσουμε μόνο τὶς βασικὲς διατυπώσεις τοῦ

27. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Α., *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, ὅ.π., σ. 113.

28. Τὸ πόσο σημαντικὴ εἶναι ἡ ἐνωσὴ μὲ τὴν Ἐκκλησία, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ὁμολογία Πίστεως: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Ποιμὴν καὶ Ἄμνέ, δέξε τὸν μετανοοῦντα δούλο σου, καὶ ἐπισύναψον καὶ ἐνωσον αὐτὸν στὴν ἁγία σου Ἐκκλησία».

29. Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ τὸν μνημονεῦει μόνο σὲ μία ὑποσημείωση, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε διαβάσει τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα μᾶλλον δὲν ἦταν τότε εὐρύτερα γνωστὰ στὴν ρωσικὴ διασπορά.

30. Τὸ γράμμα αὐτὸ ἔχει δημοσιευτεῖ πολλές φορές. Ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ἡ ρωσικὴ ἔκδοση τοῦ 1995, τῆς Μονῆς Ὑπαπαντῆς στὴ Μόσχα, σὲ ἓνα συλλογικὸ τόμο, μὲ τίτλο: «ЕДИНСТВО

ἀρχιεπισκόπου Ἰλαρίωνος: ἡ σωτηρία στήν Ἐκκλησία σημαίνει νά εἰσέλθει κάποιος στήν ἐνότητά της, ἐνῶ ἀποτελεῖ δευτερεύον ζήτημα ὁ τρόπος πού θά γίνεαι αὐτή ἡ εἴσοδος. Ἡ μυστηριακή-χαρισματική καί σωτηριώδης σημασία βρῖσκεται σέ αὐτήν τήν ἴδια τήν κοινωνία στήν Ἐκκλησία, μέ τήν ὁποία γίνεται κάποιος δεκτός στήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας (μετάνοια, χειροθεσία, Χρῖσμα) καί, στή συνέχεια, μέ τή συμμετοχή στήν Θεία Εὐχαριστία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί τὸ μυστηριακό καί ἐκκλησιολογικό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ πλέον σημαντικό, λοιπόν, εἶναι τὸ μυστήριο τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Καί γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ εἰσοδοχὴ στήν Ἐκκλησία, ἡ ἔνωση μαζί της, σημαίνει τήν εἴσοδο στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, στὸ πλήρωμα τῆς χάριτος, στὸ πλήρωμα τῆς σωτηρίας, στὸ πλήρωμα τῆς ἐνσωματώσεως στὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται, ὄντως, γιὰ συσσωμάτωση, ἐνσωμάτωση καί ἐκκλησιοποίηση στὸ Σῶμα τοῦ Θεανθρώπου (ὅπως ἔλεγε καί ὁ ἅγ. Ἰουστίνος Πόποβιτς). Αὐτὸ σημαίνει εἴσοδος στήν πλήρη κοινωνία τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἡ ὁποία φανερόνεται καί στήν ὁποία μετέχουμε στή σύναξη τῆς Ἐκκλησίας, στή λειτουργία ὡς τὸ μυστήριο τοῦ Δείπνου τῆς Βασιλείας, ἐδῶ καί τώρα, ἀλλὰ καί ὡς προγευση καί μέθεξη στήν ἐσχατολογικὴ Βασιλεία.

Ὁ π. Φλωρόφσκυ, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀναφερόταν στὴ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καί Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, τήν Ἐκκλησία πού μᾶς ἐνώνει ὅλους καί ἡ

Церкви и Всемирная конференция Христианства», σσ. 52-105. Ἡ τελευταία ἔκδοση εἶναι στὰ Τόροεντσα, τ. 3, Стеренский монастырь, (Москва 2004), σσ. 495-540. Στὸ κείμενό του, ὁ ἅγιος Ἰλαρίων μνημονεύει καί τοὺς Μητροπολίτη Ἀντώνιο (Χραποβίτσκυ) καί Μητροπολίτη Μόσχας Φιλάρετο (Δροσόδωφ), μέ τοὺς ὁποίους δὲν συμφωνεῖ στὸ ζήτημα γιὰ τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας. Κάνει καί κριτικὴ τῆς στάσεως τοῦ ἅγ. Αὐγουστίνου καί τῆς διάκρισης πού ἐκεῖνος κάνει μεταξύ τοῦ «ἔχω μυστήρια» καί «ἔχω μυστήρια μέ ὠφέλεια», θεωρώντας ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σχολαστικῆς διαφοροποίησης τῆς πραγματικότητας καί τῆς ἐνέργειας τοῦ Μυστηρίου. «Στὸν Αὐγουστίνου εἶναι φανερὴ ἡ ἀρχὴ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ opus operatum (τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι υἰοθετεῖ ὁ Φλωρόφσκυ) καί σημαίνει ὅτι τὸ μυστήριο εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τήν Ἐκκλησία, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ κάποιες προφερόμενες μορφές». Εἶδαμε ὅτι ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἄποψης διαμαρτυροῦνται ὁ ἅγιος Φιρμιλιανὸς Καππαδοκίας, στὸν ὁποῖο παραπέμπει ὁ Ἰλαρίων, ὅπως ἄλλωστε καί στὸν Διονύσιου Ἀλεξανδρείας (σσ. 65, 69, 76). Στὸ τέλος, συμπεραίνει χαρακτηριστικά: «ἡ στάση τῶν ἀντιπάλων τοῦ πάπα Στεφάνου περὶ τῆς δυνατότητος ὑπαρξῆς διαφορετικῶν πράξεων στήν εἰσοδοχὴ τῶν αἱρετικῶν καί σχισματικῶν στήν Ἐκκλησία ἐξηγεῖται μόνο μέ τήν προϋπόθεση ὅτι αὐτοὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν εἰρήνη καί τὴν ὠφέλεια τῆς Ἐκκλησίας ἔκριναν ὅτι κάποιες φορές θά μπορούσαν νά μὴν ζητοῦν ἀναβάπτιση, πιστεύοντας στὴ μυστηριακὴ καί χαρισματικὴ δύναμη τῆς ἴδιας τῆς ἔνωσης μέ τήν Ἐκκλησία» (σ. 76).

ὅποια εἶναι ὁ «Οἶκος τοῦ Θεοῦ» (στό γνωστό του ἄρθρο «Ὁ Οἶκος τοῦ Πατρὸς»³¹), εἶναι τὸ κατοικητήριον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ στυλὸς καὶ τὸ ἐδραῖωμα τῆς Ἀληθείας. Ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὅποια εἶναι τὸ μεγάλο μυστήριον τῆς εὐσεβείας, δὲν ἀποτελεῖ μία ἀπλή «ὁμολογία», ὅπως σήμερα ἰσχυρίζονται κάποιοι, ἀλλὰ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ ὀρθή πίστις, ἡ Ὁρθοδοξία, εἶναι πράξις εἰσόδου στό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ἔστω κι ἂν ἀπὸ μόνῃ τῆς (ἢ ὀρθῆ πίστι) δὲν συνιστᾶ ἐπαρκῆς ἐφόδιο τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ ὀφείλει πάντοτε νὰ ἐκφράζει τὴν βαθύτερη εἰσοδοὶ στὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας³². Γιὰ αὐτὸ πρὸ τῆς Θείας κοινωνίας, στό πλήρωμα τῆς λειτουργικῆς γλώσσας καὶ πράξεως, αἰτούμαστε « Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...».

Ὁλοκληρώνοντας τὴ σύντομη αὐτὴ μελέτη θὰ παραθέσουμε δύο ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ: «Στὴν Ἀρχαία Ἐκκλησία ἡ τελετὴ τῆς χριστιανικῆς μύσεως δὲν χωριζόταν. Τρία ἀπὸ τὰ μυστήρια πᾶνε μαζί: τὸ Βάπτισμα, τὸ Ἅγιο Χρῖσμα καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία. Ἡ μύση πού περιγράφεται ἀπὸ τὸν ἅγιο Κύριλλο καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸν Καβάσιλα περιελάμβανε καὶ τὰ τρία. (...) Ἡ μυστηριακὴ ζωὴ τῶν πιστῶν εἶναι ἡ οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ μέσου τῶν μυστηρίων καὶ μέσα σ' αὐτά, ἡ καινὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ἐπεκτείνεται καὶ παρέχεται στὰ μέλη τοῦ Σώματός του»³³.

Ἐπίσης σὲ αὐτὴ τὴ συνάφεια ἀξίζει νὰ σημειώσουμε τὸ «δίκην» ὁμολογίας παράθεμα τοῦ ἰδίου τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ: «Ὡς μέλος καὶ ἱερεὺς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, πιστεύω ὅτι ἡ Ἐκκλησία μέσα στὴν ὅποια βαπτίστηκα καὶ ἀνατράφηκα εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ ἀληθινὴ Ἐκκλησία, ἡ μόνῃ ἀληθινὴ Ἐκκλησία. Καὶ τὸ πιστεύω γιὰ πολλοὺς λόγους: ἔνεκα προσωπικῆς πεποιθήσεως καὶ ἔνεκα τῆς ἐσώτατης βεβαιώσεως τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖο πνέει στὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔνεκα τῶν ὅσων γνωρίζω ἀπὸ τὴ Γραφή καὶ τὴν καθολικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Εἶμαι ὑποχρεωμένος, λοιπόν, νὰ θεωρῶ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες ὡς ἐλλατωματικὲς καὶ σὲ πολλὰς περιπτώσεις μπορῶ νὰ προσδιορίσω αὐτὲς τὶς ἐλλείψεις τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν

31. Βλ. «Ὁ Οἶκος τοῦ Πατρὸς», πού δημοσιεύτηκε στὰ ρωσικὰ στό *Путь* 7 (April 1926), σσ. 63-85, βλ. καὶ σὲ ἑλληνικὴ μτφρ. Ἄρχ. Μελετίου Καλαμαρά στὸ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., *Ἀνατομία Προβλημάτων Πίστεως*, ἐκδ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 100-146.

32. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ ΙΩ., *Ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σ. 126.

33. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., «Ἀπολύτρωση» στὸ *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση*, Ἔργα 3, μτφρ. Π. Πάλλη, ἐκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 176, 179.

μὲ ἀπόλυτη ἀκριβεία. Γι' αὐτό, λοιπόν, ἡ ἔνωση τῶν χριστιανῶν γιὰ ἐμένα σημαίνει ἀκριβῶς τὴν παγκόσμια ἐπιστροφή στὴν Ὁρθοδοξία. (...) «Ἡ κρίσις» ἔχει δοθεῖ στὸν Υἱό. Κανείς δὲν διωρίσθηκε γιὰ νὰ προλαμβάνῃ τὴν κρίση Του. Ἡ Ἐκκλησία, βέβαια, ἔχει τὴ δική της ἐξουσία μέσα στὴν ἱστορία. Εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ ἐξουσία νὰ κηρύττει καὶ νὰ διαφυλάττῃ τὸν λόγο τῆς ἀληθείας. Ὑπάρχει κάποιος κανόνας πίστεως καὶ τάξεως πὺν πρέπει νὰ θεωρεῖται σὰν κανόνας. Ὅτιδήποτε βρῖσκεται πέραν τούτου, εἶναι «ἀνωμαλία». Ἀλλὰ ἡ «ἀνωμαλία» πρέπει νὰ θεραπεύεται, καὶ ὄχι ἀπλῶς νὰ καταδικάζεται. Αὐτὴ εἶναι ἡ δικαίωσις γιὰ τὴ συμμετοχὴ ἑνὸς ὀρθοδόξου στὸν οἰκουμενικὸ διάλογο, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ τὴ μαρτυρία του ἡ Ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ κερδίσῃ ἀνθρώπινες ὑπάρξεις»³⁴.

Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ὁ οἰκουμενικὸς πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Φλωρόφσκυ. Στὸ ἄρθρο του *Περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας* θεωροῦμε ὅτι ὁ νεαρὸς Φλωρόφσκυ εἶναι ἀποσπασματικὸς καὶ δὲν ἐκφράζεται μὲ σαφήνεια, ἀλλὰ ὡστόσο παραμένει, ἓνας θεολόγος πὺν σκέφτεται, πὺν δὲν φοβάται νὰ θεολογεῖ καὶ νὰ ἐκκλησιολογεῖ, διότι αἰσθάνεται ὡς υἱὸς στὸν οἶκο τοῦ Πατρὸς του καὶ ἔχει ἐλευθερία ἐν Χριστῷ, μὲ τὴν ὁποία γινόμεσθε «συμπολίτες τῶν Ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 2, 10). Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ μᾶς ἀπελευθερώνει μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸν Παράκλητο, στὴν Ἐκκλησία τοῦ Ζῶντος καὶ Φιλανθρώπου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνανθρώπησε δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἡμῶν καὶ ὅλου τοῦ κόσμου.

Δὲν μποροῦμε, ἐπομένως, νὰ διαχωρίζουμε τὰ ὅρια τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Εὐχαριστίας καὶ ἔτσι δὲν μποροῦμε νὰ διευρύνουμε τὰ χαρισματικὰ ὅρια πέρα ἀπὸ τὰ κανονικά, ἀλλὰ οὔτε νὰ περιορίζουμε τὰ κανονικά τόσο, ὥστε νὰ ἀποκλείουν αὐτὰ πὺν κάνει ἡ πράξη τῆς Ἐκκλησίας στὴν εἰσοδοχὴ τῶν αἱρετικῶν. Τὴν ὥρα πὺν γίνεται ἡ εἰσοδοχὴ καὶ μέθεξι στὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ στὴν Εὐχαριστία, τότε κρίνουμε αὐτοὺς πὺν ἔρχονται καὶ μάλιστα ὄχι «ἀντικειμενικά», γιὰτὶ διαφοροτικὰ εἶναι σὰν νὰ ἀντικειμενοποιοῦμε τὰ Μυστήρια ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο συνιστᾶ μίᾳ παραδοξότητα, ἓνα εἶδος ἀντινομίας, ἀλλὰ, ἐν τέλει, αὐτὸ ἀληθεύει.

34. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., «*Inter-communion: Ὁμολογιακὴ πιστότης ἐντὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως*», μτφρ. Α. Κουμάντος, στὸ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γ., *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1973, σσ. 211-220, ἐδῶ σσ. 219, 220.